

VU Research Portal

Niets kan haar glans verdoven. Het verzet tegen herziening van de Statenbijbel

Exalto, J.

published in

Tijdschrift voor Nederlandse kerkgeschiedenis
2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Exalto, J. (2011). Niets kan haar glans verdoven. Het verzet tegen herziening van de Statenbijbel. *Tijdschrift voor Nederlandse kerkgeschiedenis*, 14(3), 94-103.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Niets kan haar glans verdoven

Het verzet tegen herziening van de Statenbijbel*

Op 4 december 2010 werd in de Grote Kerk te Dordrecht de Herziene Statenvertaling gepresenteerd. Een week later belegde de Gereformeerde Bijbelstichting, ook in Dordrecht, een bijeenkomst waar gesproken werd over de grote waarde van de onveranderde Statenbijbel. Het erfgoed van de Dordtse Synode wordt door de gereformeerde orthodoxie gekoesterd. Maar terwijl de een het monument voor de toekomst bewoonbaar wil maken, meent de ander dat die verbouwing tot onherstelbare schade zal leiden.

Voor buitenstaanders is het enigszins verwarrend: er is ooit een Statenbijbel geweest, die is nu in een herziene editie uitgekomen, kennelijk bedoeld voor het behoudende deel van het Nederlandse protestantisme. En nu is er ook nog een stichting die zich tegen die herziening verzet.

In deze bijdrage doe ik een poging die interne variëteit aan opvattingen te analyseren. Ik begin met een korte typering van de Statenbijbel en een overzicht in vogelvlucht van de Statenbijbelherziening in de loop der eeuwen. Daarna zoom ik in op de gebeurtenissen in de tweede helft van de twintigste eeuw, uitmondend in de verschijning van de Herziene Statenvertaling (HSV). Bijzondere aandacht besteed ik aan het verzet tegen herziening, dat extra verklaring behoeft. Waarom immers zou je een tekst van ruim 350 jaar oud, een vertaling bovendien, zo ongewijzigd mogelijk aan hedendaagse lezers aanbieden?

Herspellen, hertalen, herschrijven

Het besluit tot een nieuwe bijbelvertaling werd op de Dordtse Synode (1618-1619) genomen. De bijbel verscheen in 1637 en ontleent haar naam aan de financiële steun van de Staten-Generaal. De nieuwe vertaling vond opmerkelijk snel ingang. Ze paarde wetenschappelijke kwaliteit aan eerbied voor de Schrift als Woord van God. Karakteristiek voor de Statenbijbel zijn de kanttekeningen, waarin taalkundige onduidelijkheden en alternatieve vertalingen werden verduidelijkt. Kenners hebben de taal van de bijbel wel als 'Nederhebréeuws' gekarakteriseerd. De Statenbijbel is een conservatief taalmonument en was zeker niet in vloeiende omgangstaal geschreven.¹

Volgens C.C. de Bruin kende het gereformeerde kerkvolk aan de vertaling zelfs goddelijk gezag toe. De verering van de predikanten wedijverde met de Statenbijbelcultus.² Honderd jaar later, in 1737, herdacht dominee Aegidius Stockmans, gereformeerd predikant te Knollendam, met grote dankbaarheid de verschijning van de Statenbijbel. Hij roemde haar als 'een suyper Godtlyk stuk'. De stijl van oudere vertalingen was vaak duister; uit de Statenbijbel kon echter de allereenvoudigste 'den zin der woorden' begrijpen.³ In 1737 was de taal van de Statenbijbel dus voor ieder begrijpelijk.

De lofzang van dominee Stockmans kon echter niet verhullen dat de Statenbijbel uit 1637 stamde. In 1756 achtte de Gorinchemse uitgever Goetzee het noodzakelijk lichte taalkundige modernisering door te voeren in zijn editie van de Statenbijbel. Daar bleef het niet bij. Al in het laatste kwart van de achttiende eeuw zagen nieuwe bijbelvertalingen het licht. Daar werden twee redenen voor aangevoerd: de Nederlandse taal verwijderde zich steeds verder van het Statenbijbelidoom en de kennis van de oosterse wereld was sinds 1637 sterk toegenomen. De nieuwe vertalingen maakten geen opgang. De gewone gereformeerde bijbellezer leek geen behoefte aan verandering te hebben. Hij vond zijn geloof uitgedrukt in de door de traditie gewijde formuleringen van de Statenbijbel. Die formuleringen waren deel geworden van de vertrouwde kanseltaal en dienden als communicatiemedium in religieuze groepsstructuren.

De eerste serieuze poging om de taalkloof te dichten, kwam van de hervormde predikant H. Cats. De Statenbijbel, die in 1834 verscheen, was 'ingerigt overeenkomstig de thans meest gebruikelijke taal en spelling'. Dominee Cats had de verbuiging van woorden gemoderniseerd en 'onduitsche en min gebruikelijke woorden' vervangen wanneer hij daarvoor een goed equivalent kon vinden.⁴ Het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) bracht in 1846-1847 een Statenbijbelrevisie op de markt die echter slecht werd ontvangen. De commissie was verder gegaan dan taalkundige modernisering, had zelf de grondtekst geraadpleegd en was daardoor op menige plaats van de Statenbijbeltekst afgeweken. De traditionele bijbellezer miste de vertrouwde woorden en de geliefde klanken.

Het NBG wijzigde haar koers en kwam met een nieuwe editie; het Nieuwe Testament kwam in 1869 gereed, het Oude Testament volgde in 1888. De spelling werd gemoderniseerd maar de constructie van zinnen bleef onveranderd, en alleen onbegrijpelijke woorden werden vervangen. Deze editie van de Statenbijbel legde de grondslag voor de in de volgende eeuw gedrukte Statenbijbels. De zogenaamde Jongbloeditie, wellicht de meest verspreide Statenbijbel uit de twintigste eeuw, gaat terug op deze NBG-editie uit 1888.

Intussen begon de orthodoxe richting zich vanaf 1860 te mengen in het gezelschap van

Statenbijbelediteurs. In de richtingenstrijd kreeg de Statenbijbel iconische waarde als monument van rechtzinnigheid.⁵ De hervormde predikanten D. Molenaar en J.W. Felix verbonden in 1861-1865 hun naam aan een groten-deels ongewijzigde herdruk; in 1868 deden S. van Velzen, A. Brummelkamp en Hel. de Cock, voormannen van de Afscheiding, hetzelfde. In 1895 verscheen de zogeheten Flakkeese Bijbel, 'in de thans gangbare taal overgebracht door dr. A. Kuyper, onder medewerking van dr. H. Bavinck en dr. F.L. Rutgers'. Kuyper moderniseerde dus waar nodig de taal van zowel bijbeltekst als kanttekeningen. Hij hield daarbij sterk rekening met het gevoel van het gereformeerde volk. De gereformeerde predikant K. Fernhout schreef in de *Utrechtsche Kerkbode* een uitvoerige aanbeveling. Hier hebt ge nu de oude Statenoverzetting in uw eigen taal, 'en sprekende niettemin met diezelfde deftigheid en majesteit die u in de oude Keurs en Ravesteijns zoo aantrekt'.⁶

Het kan haast geen toeval zijn dat deze hervormde en afgescheiden edities rond 1868 verschenen: in dat jaar zag ook de zogenaamde Synodale Vertaling van het Nieuwe Testament het licht. Namens de synode werd er al sinds 1850 aan gewerkt. De voorbereidingen tot, de kerkelijke besluitvorming over en de lauwe ontvangst van de Synodale Vertaling legden scherp de richtingenstrijd in het Nederlandse protestantisme bloot.⁷

Het zou echter spoedig blijken dat al dat herspellen, hertalen en herschrijven niet ver genoeg ging. Er was behoefte aan een nieuwe vertaling, die uiteindelijk in definitieve vorm in 1951 zou verschijnen: de Nieuwe Vertaling of NBG-1951. Het Nieuwe Testament was al in 1939 gereed. Deze vertaling vond brede acceptatie in de protestantse kerken.⁸

In reactie op de verschijning van het Nieuwe Testament schreef de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk – de organisatie van de orthodoxe rechterflank – in 1941 een minderheidsrapport. De behoefte aan een nieuwe vertaling was niet dringend, want de Statenbijbel heeft thans nog grote invloed in de gemeente, aldus het rapport. De Gereformeerde Bond bepleitte een kerkelijke revisie van de Statenbijbel volgens 'de methode der kanttekenars'. Wat zoveel wil zeggen dat de van de be-

staande bijbel afwijkende keuzes in annotaties verantwoord zouden moeten worden.⁹

In 1947 bezorgde het NBG de zogenaamde Esser-Kijne-editie, een Statenbijbeleditie die ook bekend werd als de 'interimbijbel' omdat ze bedoeld was voor tijdelijk gebruik, in afwachting van de Nieuwe Vertaling. Ze droeg van die nieuwe overzetting al de sporen. Zo verving ze 'hel' door 'dodenrijk'. In de jaren veertig en vijftig zorgde ze onder de Statenbijbellezers voor veel verwarring en wantrouwen.¹⁰

Geknoei aan de Nachtwacht

Want een deel van de Statenbijbellezers wenste haar oude bijbel niet te verruilen voor de Nieuwe Vertaling. Deze bijbellezers kunnen we het beste als de rechterflank van de gereformeerde gezindte betitelen, of beter nog als de bevestigd gereformeerden. In kerkelijke termen uitgedrukt: de Gereformeerde Bond, een groot deel van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de (Oud) Gereformeerde Gemeenten (in Nederland). De onder hen gerezen onrust, veroorzaakt door zowel de Nieuwe Vertaling als

de Esser-Kijne-editie, culmineerde in de jaren zeventig in twee elkaar beconcurrerende Statenbijbelédities.

Het eerste initiatief begon in 1963 op een Friese SGP-kiesvereniging met een lezing waarin de Nieuwe Vertaling werd veroordeeld. Dit leidde tot de oprichting van het Landelijk comité tot behoud van de Statenvertaling en veroordeling van de Nieuwe Vertaling, in 1966 omgevormd tot de Stichting tot Handhaving van de Statenvertaling, en sinds 1971 geheten: Gereformeerde Bijbelstichting tot handhaving van de Statenvertaling en tot verspreiding van protestantse en onvervalste bijbeluitgaven, kortweg de Gereformeerde Bijbelstichting (GBS).

Het bleek de GBS al spoedig dat er behoefte bestond aan een taalkundige revisie van de Statenbijbel, maar dan in omgekeerde richting. Vergelijking met de standaardédities uit de zeventiende eeuw leerde dat er in de loop der tijd nogal wat fouten in de gangbare uitgaven gesloten waren.¹¹ De GBS wilde die fouten herstellen en voorts zorgdragen voor een Statenbijbel volgens de gangbare spelling, doch

Overhandiging van het eerste exemplaar van de GBS-editie van de Statenbijbel in 1973 aan de weduwe van GBS-oprichter Heerke Kooistra. Van links naar rechts: weduwe Kooistra en de GBS-bestuursleden ds. J. van der Haar, ds. S. de Jong, ds. J. van Haaren, ds. E. du Marchie van Voorthuysen en ds. F. Mallan

zonder hertaling. Zolang een woord nog in het woordenboek voorkwam, was vervanging niet nodig. 'Het doel van de GBS', aldus haar periodiek *Standvastig* van augustus 1972, 'is en blijft een Statenvertaling, met zijn ongeschonden theologie, overgezet door onverdacht, oerreformatorische theologen, voor ons volk te bewaren.'¹²

Haars ondanks leidde het werk van de GBS tot grote verdeeldheid in de gereformeerde gezindte. Het NBG stelde in 1969 namelijk een commissie in bestaande uit predikanten uit de Nederlandse Hervormde Kerk (Gereformeerde Bond), de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Gemeenten. De kerken ter rechterzijde van de Gereformeerde Gemeenten werden niet uitgenodigd en het overleg met de GBS verliep erg moeizaam. Persberichten en interviews, waarin over en weer nogal wat verwijten werden geuit, vulden vele pagina's van het juist in 1971 opgerichte Reformatorisch Dagblad. De predikanten uit de Gereformeerde Gemeenten trokken zich terug uit het NBG-project.

Zo leidde de Statenbijbel aan het begin van de reformatorische herzuiling tot interne verdeeldheid. De GBS presenteerde haar Statenbijbel in 1973, de NBG-commissie, onder voorzitterschap van de hervormde predikant W.L. Tukker, in 1977.¹³ Zo'n tien jaar eerder was Tukker nog diverse malen als spreker voor de GBS opgetreden, waaruit blijkt dat de agenda voor de toekomst toen van beide kanten nog niet vast lag.¹⁴ De nieuwe NBG-Statenbijbel heette officieel de Editie-1977 en werd in de volksmond de Tukkerbijbel genoemd.

De Tukkerbijbel heeft niet veel opgang gemaakt. De GBS-edities daarentegen, die aanvankelijk nogal wat fouten bevatten, zijn in de loop der jaren wijdverspreid. Sinds 2004 geeft de GBS ook Statenbijbels met de oorspronkelijke kanttekeningen uit, gereviseerd volgens dezelfde methode: handhaving van woorden en naamvallen, aanpassing van de spelling, en vervanging van uit de woordenboeken verdwenen woorden. In 1987 is er nog een gemoderniseerde Statenbijbel uitgegeven door Jan Rouw uit Kinderdijk van de Stichting Evangelie Lektuur, een aan de Vergadering der Gelovigen gelieerde stichting die haar bijbels voor evangelisatiedoeleinden verspreid. Buiten de kring

van de stichting heeft deze editie verder geen aandacht getrokken.¹⁵

Op het breukvlak van de eenentwintigste eeuw leek de geschiedenis zich te herhalen. In 1998 bepleitte de theoloog M.J. Paul op een predikantenconferentie van de Gereformeerde Bond een nieuwe revisie van de Statenbijbel. De opmars van Het Boek en de Groot Nieuws Bijbel in orthodoxe kringen werd door hem met zorg gadeslagen. De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), waarvan Paul zelf supervisor was en waar op dat moment aan werd gewerkt, stond volgens hem te ver van de orthodox-gereformeerde bijbelvisie af om ooit geaccepteerd te worden.

De oproep van Paul vond een gunstig gehoor in zowel de Gereformeerde Bond als de Christelijke Gereformeerde Kerken. Vanuit de Gereformeerde Gemeenten werd medewerking op persoonlijke titel verleend, dus zonder kerkelijk mandaat. De Stichting Herziening Statenvertaling was geboren. De organisatorische basis was precies dezelfde als die bij de Tukkerbijbel, alleen ontbrak nu het NBG als initiator. In de door Paul geformuleerde uitgangspunten werd sterk rekening gehouden met de traditioneel-gereformeerde geloofsbeleving en de gevoelswaarde van Statenbijbelwoorden.¹⁶ Hierin toonde de HSV eenzelfde respect voor het gereformeerde kerkvolk als ooit Abraham Kuyper met zijn Flakkeese Bijbel.

De GBS heeft beide revisies, de Tukkerbijbel en de HSV, resoluut van de hand gewezen. Ze stond en staat daarin overigens niet alleen. De christelijke gereformeerde oudtestamenticus B.J. Oosterhoff typeerde de Tukkerbijbel als 'geknoei aan de Nachtwacht'. Een zeventiende-eeuws meesterwerk moet je niet met twintigste-eeuwse verf overschilderen, bedoelde hij te zeggen.¹⁷ Een gotische dom kun je immers ook niet ombouwen tot een eigentijds kerkgebouw. In 2007 riep Pieter Oussoren, de vertaler van de Naardense Bijbel, de HSV op eerbied te hebben voor 'het gerimpelde aanschijn van een taalschat'.¹⁸ Beide theologen behoorden echter niet tot het orthodox-gereformeerde kamp en waren voorstanders van een nieuwe vertaling; dat maakte toch wel een groot verschil uit met de GBS.

De HSV gaat volgens de critici van de GBS te ver om nog aanspraak te mogen maken op

de naam Statenbijbel en volgens de critici uit bijbelvertaalland blijft ze teveel steken bij verouderde taal en had de stichting het lef moeten hebben om – heel protestants – een nieuwe, gereformeerde vertaling te realiseren. Een Vlaamse criticus noemde de HSV met een inlandse uitdrukking ‘mossel noch vis’.¹⁹ Vanuit HSV-kringen is er steeds op gewezen dat deze herziening niet de definitieve maar in elk geval een tijdelijke oplossing biedt voor het verstaansprobleem van de Statenbijbel.²⁰

Geïllumineerde vertalers

De pogingen tot modernisering spreken wat mij betreft voor zichzelf en behoeven geen nadere toelichting. Het persisteren bij de onveranderde Statenbijbel daarentegen verdient wel enige uitleg. In het GBS-periodiek *Standvastig*, in GBS-brochures en in het recente debat voor en tegen

In 1974 publiceerde de GBS een brochure, gebaseerd op *The Devil's Masterpiece* van de Amerikaanse baptistenpredikant M.L. Moser, gericht tegen *Good News for Modern Man* (1966), het *Nieuwe Testament van de Good News Bible* (1976)

de HSV treffen we vijf motieven tegen herziening aan. Ze werden reeds tegen de Tukkerbijbel ingebracht. Ook diverse predikanten van de Gereformeerde Gemeenten die geen zitting hebben in het bestuur van de GBS, mengden zich in de discussie over zowel de Tukkerbijbel als de HSV.

(1) Het ontbreekt de Stichting Herziening Statenvertaling en alle andere initiatieven tot revisie aan een kerkelijk mandaat. De taak tot inhoudelijke herziening evenzeer als de opdracht tot een nieuwe vertaling behoort bij de kerk te liggen. Onduidelijk is of dat dan de gezamenlijke Nederlandse protestantse kerken zouden moeten zijn of afzonderlijke kerken.

(2) Modernisering van de taal van de Statenbijbel brengt een kloof met het voorgeslacht teweeg, leidt tot vervreemding bij de oudere generatie en snijdt de band met het verleden door. De gereformeerde traditie wordt zo minder toegankelijk: de kanttekeningen van de Statenbijbel zelf, de belijdenisgeschriften, de liturgische formulieren, stichtelijke lectuur uit de afgelopen eeuwen. Ook leidt modernisering tot verlies aan eerbied voor God en voor de bijbel.

(3) Dit verlies aan eerbied is een uiting van 'een andere geest'.²¹ De herzieners hebben andere intenties dan de Statenvertalers. Een oudgereformeerde predikant herinnerde aan de kleine vossen uit Hooglied 2 die de wijngaard bederven. Die vossen staan symbool voor de HSV: 'De vos kan zo liefelijk schijnen. Het is een prachtig beest. Vossen graven echter holen. Ze knagen aan de wortels; aan de stukken die gekend moeten worden ter zaligheid.'²² Met het speculeren over de intenties van anderen begeef je jezelf op glad ijs, en daarom laten diverse tegenstanders van de HSV dit motief onbesproken.

Een variatie binnen dit motief is het argument dat de revisies het pit en merg van de godzaligheid missen. Hier raken we de kern van het verzet tegen herziening. Uit het werk van de Statenvertalers blijkt dat zij de verborgen omgang met God kenden. Hun werk, schreef een predikant in reactie op de Nieuwe Vertaling, ademt de geur van dat heilgeheim. 'En dat ontbreekt nu precies aan de Nieuwe Vertaling. Hier

zijn wel woorden vertaald, zinnen aaneen gegereg. Maar het innerlijke leven kunt ge daarin niet vinden.²³

Uit de Tukkerbijbel is de bevindelijkheid wegvvertaald, meende de hervormde predikant J. Catsburg. Neem 1 Korinte 11:27, een tekst die in de onverminkte Statenbijbel als volgt luidt: 'Zo dan, wie onwaardiglijk dit brood eet of den drinkbeker des Heeren drinkt, die zal schuldig zijn aan het lichaam en bloed des Heeren'. De Tukkerbijbel heeft het woordje 'onwaardiglijk' vervangen door 'op onwaardige wijze'. Dat is een vervlakking en een verschraling. De Statenvertalers wezen in hun kanttekeningen op de geestelijke betekenis van het woordje onwaardiglijk, namelijk dat ieder zijn consciëntie dient te onderzoeken of hij de droefheid over de zonde en het geloof in Christus in zich gevoelt en in een nieuw godzalig leven wenst te wandelen. Dat ligt in dat woordje onwaardiglijk opgesloten, terwijl 'op onwaardige wijze' alleen ziet op de wijze van avondmaal vieren in die gemeente van Korinthe zoveel eeuwen geleden.²⁴

Hoe belangrijk het bevindelijk taaleigen is, blijkt ook uit de kritiek op de HSV. De herziening houdt veel te weinig rekening met het belang van staande uitdrukkingen als 'de verborgenheid der godzaligheid' (HSV: 'het geheimenis van de godsvrucht') en 'opwas in de genade' (HSV: 'groeien in het geloof'). De voorzitter van de Stichting Herziening Statenvertaling wierp tegen dat jongeren in het woord '(op)wassen' de betekenis 'groeien' niet meer onderkennen. De reactie van een voorstander van een onverminkte Statenbijbel wijst op de grote gehechtheid aan bevindelijk taaleigen: 'Maar wat je nu krijgt, is dat uitdrukkingen uit evangelische kringen waarvoor je op de kansel en op catechisatie waarschuwt – "groeien in het geloof" – voortaan gewoon in de Bijbel staan.'²⁵

(4) De unieke combinatie van geleerdheid en godzaligheid, aanwezig bij de Statenvertalers, ontbreekt in deze tijd. In onze tijd van geestelijk verval zijn er geen Bogermannen meer.²⁶ De totstandkoming van de Statenbijbel was een wonder: de vertalers werden weliswaar niet rechtstreeks door de Geest geïnspireerd zoals de bijbelschrijvers, ze werden echter wel geïllumineerd of verlicht door de Geest.²⁷ Door deze unieke combinatie van geleerdheid en vroom-

heid is de Statenbijbel 'de meest godverheerlijkende vertaling'.²⁸ Omdat de Statenbijbel Gods werk is, mag van haar gezegd worden: 'Niets kan haar glans verdoven' (een regel uit Psalm 19:5 in de berijming van 1773, bij het 350-jarig jubileum van de Statenbijbel door de GBS toegeëigend).

(5) Herziening scheert langs het eigenlijke 'probleem'. De taalkloof is volstrekt secundair aan de geestelijke kloof. De natuurlijke mens verstaat met zijn verdorven verstand de verborgenheden Gods niet, daar kan een gemoderniseerde bijbel niets aan verhelpen. Hier valt de letterlijke Schriftzin volledig samen met het geestelijk verstaan. Alleen de Geest kan de kloof overbruggen als Hij door middel van de wederbarende genade in ons hart komt werken. Dat geldt voor jong en oud. 'Ach, je opa begrijpt het ook niet zonder het licht des Heeren. Als de Heere dat licht schenkt, ben je God kwijt en ga je begrijpen dat je met God verzoend moet worden.'²⁹ Dat woordje 'ach' drukt uit dat het een geestelijke zaak is, maar vooral dat wie zulke vragen stelt de werkelijke reden nog niet heeft doorgrond.

Imitatiebijbels van de duivel

In de discussie over de HSV die in de media is gevoerd, heeft vooral een ander punt van kritiek de aandacht getrokken. Enkele predikanten, tegenstanders van de HSV, omschreven de HSV als 'een list van de duivel'. Toen het hem, de duivel, niet gelukte met valse vertalingen invloed te krijgen, ging hij knoeien in de Statenbijbel.³⁰ Deze predikanten, van wie er een lid van het bestuur van de GBS is, spraken overigens niet namens de GBS. Het spreekt dat deze nogal forse diskwalificatie van de HSV de aandacht trok. Wie evenwel enige kennis heeft van het bevindelijk gereformeerde taalveld, kijkt niet op van een uitdrukking als 'een list van de vorst der duisternis'.

En al in 1854 schreef een anonieme pamflettist zowel het initiatief tot de Synodale Vertaling als het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie aan 'duivelse inspanningen' toe. De Nieuwe Vertaling (1951) viel al vóór verschijnen de kwalificatie 'duivelswerk' ten deel.³¹ De retoriek van de duivel heeft deels via het Amerikaanse fundamentalisme in Statenbijbel-

Een andere vorm van Amerikaans fundamentalisme op Nederlandse bodem manifesteert zich bij de Bijbelgelovende Baptisten, een groep die uit niet meer dan enkele huisgemeenten in het noordoosten des lands bestaat. Zij houden de Statenbijbel voor de enige betrouwbare vertaling en organiseren van tijd tot tijd – heel Amerikaans – zogenaamde Statenbijbelconferenties. Andere vertalingen en ook Statenbijbelrevisies noemen zij ‘imitatiebijbels van de duivel’. Op hun website staat een beschouwing onder de titel ‘De Herziene Staten Vertaling (HSV): Satans vervalsing’. Hun inspiratie en naam ontleenen de Bijbelgelovende Baptisten aan de Bible-believing Baptists uit de Verenigde Staten. De Bible-believers behoren tot de harde kern van het fundamentalisme, zweren bij de Authorized Version (King James Version 1611), zijn sterk anti-rooms en anti-oecumenisch en hangen soms ook metafysische complottheorieën aan.³²

De Bijbelgelovende Baptisten onderhouden

De manier waarop de GBS omgaat met de bijbeltekst is te beschouwen als een variant van het Amerikaanse fundamentalisme; die laatste term uiteraard in niet-pejoratieve zin bedoeld

doch als *terminus technicus*.³⁶ De kern van het fundamentalisme – aan het begin van de twintigste eeuw in de Verenigde Staten opgekomen – is de claim dat de bijbel niet alleen *infallible* (onfeilbaar) maar ook *inerrant* (foutloos) is. De *inerrancy* geldt van kافت tot kافت en van woord tot woord, een claim die door de GBS wordt gedeeld. De GBS zelf verwerpt het arminiaanse en rationele karakter van het Amerikaanse fundamentalisme. ‘Geloof is in die visie toestemming door de menselijke rede van de bijbelse informatie vanwege haar logische correctheid.’³⁷ De GBS is eerder geneigd te wijzen op het beperkte en door de zonde verduisterde verstand dat schijnbare tegenstrijdigheden waarneemt die in de onfeilbare en foutloze Schrift zelf niet voorkomen.

Peter Ruckman en de Bijbelgelovende Baptisten accepteren slechts één nieuwtestamentische grondtekst, de *Textus Receptus*. Bijbelvertalingen gebaseerd op andere grondteksten worden door hen verworpen. Illustratie uit *De monarch der boeken*.

Hoewel de GBS dus niet zonder meer als fundamentalistisch is te karakteriseren, zou ik haar omgang met de Statenbijbeltekst als ‘praktisch fundamentalisme’ willen typeren. Veel (maar niet alle) varianten van Amerikaans fundamentalisme beschouwen de Authorized Version als *inerrant*. De GBS daarentegen wil de Statenvertaling niet *inerrant* noemen. De argumentatie waarmee zij de onverminkte Statenbijbel wil handhaven en haar onbeweeglijkheid inzake taalkundige modernisering komen in de praktijk evenwel op hetzelfde neer.

Die argumenten zijn hierboven al genoemd. Eén van de belangrijkste is wel de illuminatie van de bijbelvertalers; die ‘verlichting’ moet onderscheiden worden van de ‘inspiratie’ van de bijbelschrijvers maar het onderscheid is zo diffuus dat het argument eigenlijk alleen benut kan worden om de Statenbijbel in onverminkte vorm te handhaven. Het praktisch fundamentalisme komt ook sterk tot uiting in de argumentatie van ds. Tj. de Jong, die de Statenbijbel de bron en norm van de gereformeerde religie heeft genoemd. ‘Een vertaling dient zo te zijn dat van haar gezegd kan worden: “Zo staat het in de Bijbel.” Alle vertalingen na de Statenbijbel geven daartoe minder recht dan wat de zeventiende eeuw ons bood.’ Voorts acht hij het opmerkelijk dat Bogerman schreef dat hij een heilig werk verrichtte, ‘dat voor altijd en eeuwig zal zijn’.³⁸

Dit type argumenten functioneert evenzeer als de duivelsretoriek en de *advanced inspiration* in het kader van een fundamentalisch vertoog omtrent de Heilige Schrift. Ik vind daarvoor steun in de observatie van Fred van Lieburg dat de omgang met de bijbel in orthodox-bevindelijk kring in de loop van de twintigste eeuw in de houdgreep van een bewust anti-modernisme is geraakt.³⁹

Besluit

In de loop van de achttiende eeuw bleek dat de Statenbijbel in twee opzichten gedateerd was: de actuele spreek- en schrijftaal verwijderde zich steeds verder van het Statenbijbelidoom en de toegenomen kennis van de oosterse wereld – vooral dankzij de school van Coccejus – was in 1637 niet verwerkt. Nieuwe vertalingen kregen echter geen breed draagvlak; de gewone gereformeerde bijbellezer was gehecht

geraakt aan de Statenbijbel. De formuleringen van die bijbel waren inmiddels door de traditie gewijd en kregen gevoelswaarden die groter waren dan louter vertaalde woorden uit het Hebreeuws of Grieks. Negentiende-eeuwse pogingen tot herziening van de Statenbijbel wekten dan ook wantrouwen bij diezelfde gewone gereformeerde bijbellezer. Alleen de edities die de spelling moderniseerden en volstrekt onbekende woorden vervingen, konden op draagvlak rekenen.

In de richtingenstrijd van de negentiende eeuw kreeg de Statenbijbel iconische waarde als monument van rechtzinnigheid. Als gevolg van de iconisering van de Statenbijbel was modernisering al gauw verdacht: alle wijzigingen, hoe onschuldiger ook, konden het karakter van het monument aantasten. Een enigszins parallelle ontwikkeling deed zich een eeuw later, in de jaren 1960, voor. Zowel de NBG-Statenbijbeleditie van 1947 als de Nieuwe Vertaling van 1951 mobiliseerde de onrust in de rechterflank van de gereformeerde gezindte. De Gereformeerde Bijbelstichting vormde een belangrijk markeringspunt in de verzuiling van de bevestigend gereformeerden. De 'onverminkte' GBS-editie sloeg aan, in tegenstelling tot de herziene Tukkerbijbel. Wederom koos de Statenbijbellezer dus voor de meest conservatieve weg, maar we moeten niet vergeten dat de meeste protestantse kerken inmiddels op de Nieuwe Vertaling waren overgegaan.

Als de tekenen ons niet bedriegen is de HSV een beter lot bereid dan de Tukkerbijbel. De GBS is ten prooi gevallen aan anti-modernisme en onbeweeglijkheid die neigt naar de fundamentalistische omgang met een bijbelvertaling als ware het de geïnspireerde grondtekst zelve. De interne ontwikkelingen in bevestigend gereformeerde kring, zoals de toenemende openheid onder de jongere generatie, doen daarom vermoeden dat die onbeweeglijkheid uiteindelijk de GBS-doelgroep sterk zal verkleinen. Wat de discussies over de Tukkerbijbel en de HSV in elk geval duidelijk hebben gemaakt, is dat er binnen de rechterflank van de gereformeerde gezindte een geestelijke scheidslijn loopt. De groep die geneigd is tot revisie heeft een positievere visie op de geestelijke staat van kerk en volk dan de andere groep. De groep die gelooft dat er geen Bogermannen meer zijn, vindt haar

geloof uitgedrukt in de oude formuleringen van de Statenbijbel en wil die niet hertalen, hoeveel voetnoten en kanttekeningen dat ook behoeft.

Dr. John Exalto (1977) is als onderzoeker verbonden aan de afdelingen opvoedingsfilosofie en geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Email: j.exalto@vu.nl

Noten

- * Uitgewerkte tekst van een lezing gehouden op de voorjaarsvergadering van de VNK, 9 april 2011 in de Kloosterkerk te Den Haag.
- 1 Nicoline van der Sijs, 'De invloed van de Statenvertaling op de vorming van de Nederlandse standaardtaal' in: idem (red.), *Leeg en ijdel. De invloed van de bijbel op het Nederlands* (Den Haag 2005) 39-58.
- 2 C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers. Nederlandse bijbelvertalingen vanaf de Reformatie tot 1637*, bewerkt door F.G.M. Broeyer (Haarlem/Brussel 1993) 327.
- 3 Aegidius Stokmans, *Redenvoering over de lot-gevallen van de Hylige Schrift in Nederlant, en der zelve Nederlantsche overzetting*... (Amsterdam 1737) 56.
- 4 Zie voor het volgende ook F.G.M. Broeyer, 'Uitgaven van de Statenvertaling na 1637' in: Jaakke en Tuinstra, *Om een verstaanbare bijbel*, 31-58; L.M.P. Scholten, 'Uitgaven Statenvertaling in 19e en 20e eeuw' in: J. van der Haar en J. de Koning (red.), *Niets kan haar glans verdoven. 350 jaar Bijbel in Statenvertaling* (Dordrecht 1987) 87-108.
- 5 Vgl. John Exalto, 'Geen haar huns hoofds gekrenkt. Statenbijbel, pestepidemie en voorzienigheidsgeloof' in: idem en Fred van Lieburg (red.), *Spoken op het kerkhof. Verkenningen van protestantse vertelcultuur* (Zoetermeer 2009) 85-100.
- 6 K. Fernhout, 'Onze oude bijbel in een nieuw gewaad', *Utrechtsche Kerkbode* 17 augustus 1890, opgenomen in J.C. Rullmann, *Kuyper-bibliografie II* (Kampen 1929) 298-302.
- 7 Hierover M.J. Aalders, 'Een mislukt project. De Synodale Vertaling van het Nieuwe Testament', *Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis na 1800* 27 (2004) 2-13.
- 8 Vgl. Anne Jaap van den Berg, 'Grosheide en de Nieuwe Vertaling' in: Jaap van Dorp en Tineke Drieënhuizen (red.), *Heilige tekst in onze taal. Bijbelvertalen voor gereformeerd Nederland* (Heerenveen 2006) 151-166.
- 9 [J.J. Timmer e.a.], *Gedenboek Gereformeerde Bond tot Verbreiding en Verdediging van de Waarheid in de Nederlands Hervormde (Gereformeerde) Kerk 1906-1956* (Woerden [1956]) 34-37.
- 10 Scholten, 'Uitgaven Statenvertaling', 94-95.
- 11 L.M.P. Scholten, 'Gereformeerde Bijbelstichting 1963-1987' in: Van der Haar en De Koning, *Niets kan haar glans verdoven*, 155-169.
- 12 *Standvastig* 7/2 (1972) 11.
- 13 Zie A. Bergsma, 'De Statenvertaling van de Gereformeerde Bijbelstichting' in: J. van Bruggen (red.), *Wegwijs in bijbelvertalingen* ('s-Gravenhage 1981) 30-32; P. den Butter, 'De Statenvertaling - Editie-1977' in: Van Bruggen, *Wegwijs in bijbelvertalingen*, 32-35.
- 14 Zie voor zijn optreden voor de GBS bv. *Standvastig* 2/3-4 (1967).

- 15 Zie L.M.P. Scholten, 'Een Statenvertaling uit Kinderdijk', *Standvastig* 23/1 (1988) 8-10.
- 16 M.J. Paul, 'De problematiek van het vertalen van Gods Woord' in: idem e.a., *Vertaling en vertolking van de bijbel* (Kampen/Gouda 2003) 9-22; idem, 'Gereformeerde vertaalprincipes en de boeken van Mozes' in: Van Dorp en Drieënhuizen, *Heilige tekst in onze taal*, 27-44.
- 17 Den Butter, 'De Statenvertaling – Editie-1977', 34.
- 18 P. Oussoren, 'Herziene, tast Statenvertaling niet aan', *Reformatorisch dagblad* 21 december 2007. Voortaan afgekort als RD.
- 19 Dick Wursten, 'De Herziene Statenvertaling: mossel noch vis', vpkb.be/media/geschreven-pers/de-herziene-statenvertaling-mossel-noch-vis (geraadpleegd 31 maart 2011).
- 20 Zie ook F.A. van Lieburg, 'Bijbellezen de eeuwen door: vertaling en vervreemding' in: H. Russcher e.a., *Herziene Statenvertaling. [Teksten van lezingen bij de presentatie op 4 december 2010 in Dordrecht]* (Heerenveen 2010) 6-12.
- 21 Ds. A. van Voorden in RD 15 november 2010.
- 22 Ds. Th.L. Zwartbol in RD 15 november 2010.
- 23 E. Venema, 'De Statenvertaling in de huisgezinnen en op school' in: Van der Haar en De Koning, *Niets kan haar glans verdoven*, 137-149, aldaar 147.
- 24 J.C[at]sburgl, 'Het Heilig Avondmaal. Het brood en de drinkbeker „onwaardiglijk” of „op onwaardige wijze” eten en drinken?', *Standvastig* 13/3 (1978) 7-8.
- 25 Ds. G. Clements in RD 3 december 2010.
- 26 L.M.P. Scholten in RD 13 januari 1998.
- 27 Tj. de Jong, 'De Statenvertaling als bron, vastigheid en norm van de gereformeerde religie' in: Paul, *Vertaling en vertolking van de bijbel*, 164-173, aldaar 167.
- 28 Ds. E. du Marchie van Voorthuysen in *Standvastig* 2/1 (1967) ongepagineerd.
- 29 Ds. J.M.D. de Heer in RD 29 november 2010.
- 30 Ds. A. van Voorden in RD 11 oktober 2010, ds. G.J.N. Moens in RD 29 november 2010, ds. A. Kort in RD 30 november 2010.
- 31 Zie Aalders, 'Een mislukt project'; J.J. Kijne, 'De Nieuwe Vertaling (1951)' in: Van Bruggen, *Wegwijs in bijbelvertalingen*, 19-29, aldaar 25.
- 32 Zie de karakterisering van prof. dr. O.H. de Vries in *Nederlands dagblad* 6 januari 2006. Vgl. voorts www.bijbelgelovendebaptisten.org (geraadpleegd 31 maart 2011).
- 33 N.C. Verhoef, *De koning der boeken. Een geïllustreerd overzicht in lektentaal van de Nederlandse bijbel* (Groningen 1999; derde, verbeterde oplage 2006). Het colofon vermeldt de naam van dr. P.S. Ruckman en het jaartal 1980, maar niet de titel van de Amerikaanse brochure. De titel op het omslag, *De monarch der boeken!*, wijkt af van die op de titelpagina. De illustraties zijn overgenomen uit de Amerikaanse brochure. Zie ook N.C. Verhoef, *De NBV 2004. Een studie over afval; de weg terug naar de donkere Middeleeuwen via Rome* (Groningen 2006).
- 34 Vgl. voor de Statenbijbel en de grondtekst: Jan Krans, 'De Herziene Statenvertaling en de grondtekst van het Nieuwe Testament', *Met andere woorden* 29/4 (2010) 12-19.
- 35 David Norton, *A History of the English Bible as Literature* (Cambridge 2000) 299.
- 36 Vgl. daartoe Marcel Sarot, 'Fundamentalisme als theologiehistorische categorie', *Tijdschrift voor Nederlandse kerkgeschiedenis* 13 (2010) 57-63.
- 37 L.M.P. Scholten in *Standvastig* 37/2 (2002) 13.
- 38 De Jong, 'De Statenvertaling'. Vgl. in dit verband ook de discussie tussen L.M.P. Scholten en ondergetekende in RD 14, 16 en 18 april 2011.
- 39 F.A. van Lieburg, 'Het piëtisme en de bijbel: vroeger en nu', *Theologia Reformata* 45 (2002) 145-158, aldaar 156.